

“Araçsallaştırılmış Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma”

Hakan TOPATEŞ*

ABSTRACT

Every historical period is a reflection of its own economy-politics. In this meaning the concept of social exclusion is a construction of hegemonic language. The language which is used for the expression's of social exclusion is descriptive, a metaphor and an allegory. In all meanings the concept of social exclusion has only palliative solutions for social-economic matters.

Key Words: Social Exclusion, Social Inclusion, Globalization, Welfare State, New Poverty.

GİRİŞ: KAVRAMSALLIK

Kavram sözcüğünün sözlük anlamı “bir terimin anlamı; bir terimi yerinde kullanmamızı belirleyen tanımlayıcı özellikler”¹ olarak verilmiştir. Kavram, Mark Moiseevich Rosenthal ve Pavel Yudin’in Felsefe Sözlüğü’nde “zihnimizde dünyanın yansımalarının bir biçimi” olarak tanımlanmıştır. Bu yansımanın yardımıyla fenomenlerin ve süreçlerin özünü kavramak olanaklı olur. Aynı zamanda kavram ulaşılmış kesin bir sonuç değildir. Bu anlamda durağan ve mutlak değildir ancak ilerlemeci gelişme sürecinde, değişimde gerçekliğin yeterli bir yansımasıdır.² Her kavram kendi üst dilini yaratan tarihsel ve yapısal bağlamı içinde anlaşılır. Var olan bir kavramın kavranması mevcut sosyo-ekonomik yapıları içeren düşünsel çerçeve kapsamında gerçekleşmektedir. Örneğin, Gramsci’nin Keynes’in ekonomi düşünceleriyle yürütülmüş bir üretim döneminin adını, asıl özünü montaj hattı kitlesel üretim biçiminin oluşturduğu Fordizm olarak kavramsallaştırmasında görüldüğü gibi var olan sosyal gerçeklik, kullanılan mevcut kavrama tekabül etmektedir. Fordizm kavramı tanımladığı tarihsel dönemin sosyo-ekonomik içeriğini taşıyabilen güçlü bir kavramdır. Ancak aynı kavramsal geçerlilik sosyal dışlanma kavramı için yeterince açık değildir. Esas olarak her dönem kendi ekonomi-politiğinin yansımasıdır. Wittgenstein’in kullandığı anlamda “Felsefede sürgit tartışılan pek çok sorunun dil oyununa ilişkin kuralların göz ardı edilmesinden, dilin kullanım bağlamındaki işlevinin yeterince dikkate

* Arş. Gör. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi

¹ Cemal, Yıldırım. (2000); *Çağdaş Felsefe Sözlüğü Terimler, Öğretiler, Filozoflar, Bilgi Yayınevi, Ankara, s. 120.*

alınmamasından kaynaklandığı söylenebilir.”³ Bir kavram sahip olduğu anlam içleminin yanı sıra aynı zamanda tam tersi durumda yer alan başka bir anlam içlemi ile birlikte anılıyorsa tutarlı ve açıklayıcı olmak zorundadır. Örneğin, Latince’deki “sacer” sözcüğü hem kutsal hem de lanetli anlamına gelir. Eski Yunan’daki “pharmakon” sözcüğü de hem zehir hem de panzehir anlamına gelmekteydi.⁴ Sosyal dışlanma ve sosyal dışlanmanın telafisi anlamında kullanılan sosyal içerme ilişkileri bu düşünsel kapsamda değerlendirildiğinde; kavramların kullanımı dikotomiler ve aynı zamanda palyatif düşünsel, pratik çözümler içerici olmamalıdır. Örneğin, sosyo-ekonomik sorunlara mevcut sosyal dışlanma ve sosyal içerme tanımlamaların getirdiği parçacıl çözüm kapsamında siyasal katılım oranlarının düşük olduğu ülkelerde siyasal katılım oranlarının artırılması bir sosyal içerilme politikası olurken, aynı zamanda evsizlere ev sağlanması ya da uyuşturucu bağımlılarının topluma kazandırılması da içerme politikası olabilecektir. Üstelik ilgili literatürde sosyal dışlanma kavramı çok boyutlu, ilişkiyel ve devingen olarak tanımlandığına göre salt istihdam siyaseti izleyerek toplumdaki dışlanmış olan bireylerin içerilmesi de olanaksız olmaktadır ki böylelikle işgücü piyasasında iş bulmak yoksulluktan kurtulmak anlamına gelmeyecektir. Bu bağlamda Ruth Levitas, sosyal dışlanma kavramıyla ilgili olarak bu kavramın ücretli olmayan emeğin değerini düşüren ve ücretli emek arasında da eşitsizlikleri örten içerigine vurgu yapmaktadır. Sosyal dışlanma aynı zamanda mülkiyet sahibi olan sınıfla toplumun kalan bölümü arasındaki eşitsizliklerin de üstünün örtülmesi için kullanılan bir kavram durumundadır.⁵

İlgili literatürde kullanıldığı biçimiyle sosyal dışlanma kavramının çok boyutlu ve dinamik süreçler içerisinde işleyen bir kavramdır biçiminde açıklanması; bu çoğul niteliklere ve süreçlere sahip olan bir kavramın hem tarihsel hem de yapısal olmasını gerektirir. Bu kapsayıcılıktaki bir kavram, tarihsel olarak örneğin Sümer kent devletlerindeki dışlanma ilişkilerini açıklayabileceği gibi aynı zamanda Roma İmparatorluğu içindeki aslında tümüyle sınıfsal bir savaşım olan Patricilerle Pleblerin sosyolojik, tarihsel ilişkilerini de açıklayabilmelidir. Ya da malikânesinde (manoir) kendisine ait geçimlik üretim yapan, henüz ekonomik pazar ilişkilerinin nasıl işlediğinin bilincinde olmayan, üstelik okuma ve yazması olmayıp ancak iyi kılıç kullandığı aşıkâr bir derebeyi; emri altındaki özgürlüğü olmayan, ırsi ve her çeşit sefil yükümlülüklerin yerine getirildiği “colonus” türü bağlanmayla, ırsi olmayan, karşılıklı sözleşme içeren “vassal” bağlanmasındaki⁶ çalışanlarıyla ne tür bir içerme- dışarıda bırakma ilişkisine yer vermektedir? Özellikle Ortaçağ sonlarının tarihsel koridorlarında gezinen bir kişinin tüm gönlüyle istediği başat yaşam tercihi,

³ C., Yıldırım, *a.g.e.*, s. 55-56.

⁴ Rene, Gerard. (2003); *Kutsal ve Şiddet*, Kanat Yayınları, İstanbul, s. 133.

⁵ Ruth, Levitas. (1996); *The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony*, Critical Social Policy, Vol: 16, N: 46, s. 5.

⁶ Marc, Bloch. (1998); *Feodal Toplum*, Opus Yayınları, Ankara, s. 263.

herhangi bir derebeyinin şatosundaki kötürüm çalışma ilişkileri kapsamında içerilmemek olmalıdır. Zaten şu Alman atasözü de bu düşüncemizi doğrulamaz mı: “Kent yaşamı özgür kılar.” O. Spengler da bu noktada uygarlığın kentlerde doğduğunu belirtmekteydi. Kentler feodal çağların çözülme dönemlerine yakın tarihsel zamanlarda özgürlüğe yönelik kaçış coğrafyaları olmuştur.⁷ Bu bağlamda sosyal dışlanma kavramının ortaçağcıl üretim koşullarında açıklayıcı, tanımlayıcı, analitik bir düşümsellik getirebileceği konusu muğlaktır. Ticaret kapitalizmi koşullarında, pazar işleyişinin keşfedildiği, Amerika kıtasındaki değerli madenlerin ve Afrika’daki insanların Avrupa özeğine aktığı, merkantilist siyasetler uygulanarak ne kadar çok değerli meta biriktirilirse o oranda diğer rakip ülkelerin geçilebileceğinin iktisadi rasyonalitesinin düşünüldüğü hızlı ekonomik, ticari ilerlemeler çağında Manchester’da bir liman işçisiyle, Hindistan’la iş yapan bir İngiliz kapitalistinin ilişkiler ağı içerisinde kim toplumsal olarak dışlanmış, kimler içerilmiştir?

Evensel tarihin kronik gelişmelerinin açıklayıcısı, sosyal anahtar olabilecek bir içeriğe sahip olduğu belirtilen bir kavramın tam da bu anlamının gerekliliklerini yerine getirebilmek için, kuramsal bir yapıya uygun olacak biçimde diğer kavramlarla ilişkisinin sağlam, kalıcı, değişmelere uyarlanabilir olması gerekmektedir. Örneğin, Fenikeli tacirlerin geceleri yollarını bulmalarına yardımcı olan küçük ayı takımyıldızını “araba” olarak adlandırmaları elbette bu sözcüğün bugünkü anlamını yansıtmıyordu.⁸ Kavramlar zaman içerisinde değişebilir, geçmişte kullanıldıkları asıl anlamlarından uzaklaşabilirler. Ancak sosyal dışlanma kavramı felsefede “eğreti özellik” denilen duruma denk düşmektedir. Sosyal dışlanma tamlaması hem dışlanmanın sosyal olması gerektiği hem de sosyal olanın sosyalliğinin yanı sıra bir dışlanma biçimini de doğurucu olduğunu belirtmektedir. Doğaldır ki; sosyal sözcüğü kapsamı itibarıyla dışlanma sözcüğünden daha geniş bir anlam alanına sahiptir. Burada sosyal dışlanma ile ilgili temel bir çelişki belirir: Sosyal dışlanma kavramının kullanımında kavramın ikinci kısmı olan dışlanma sözcüğü kendisine göre daha geniş bir anlam alanına sahip olan sosyal sözcüğü üzerinde belirleyici bir duruma gelmiştir. Dışlanma kavramının sosyal sözcüğünün belirttiği alanı aşacak biçimde bütünsel olana vurgu yaptığı, tam da bu anlamı itibarıyla birlikte kullanıldığı sözcükleri asıl kullanım alanından uzaklaştırarak, belirli bir dönemin, refah devletinin küreselleşmenin etkisiyle deseninin değişmeye başladığı bunalım yıllarının, sosyo-ekonomik gerçekliği olan bir olguyu yaşanmış ve yaşanacak olan tüm tarihselliği kapsayacak biçimde genişlettiği söylenebilir. Bu noktada sosyal dışlanma kavramının içeriğinin anlaşılabilmesi için anomi ve yabancılaşma kavramlarıyla olan ilişkisine bakılması gerekmektedir. Özellikle refah devleti döneminin altın çağının sona ermeye başladığı dönemle sosyal dışlanma

⁷ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Henri, Pirenne. (1982); *Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, Dost Kitapevi Yayınları, Ekonomi/Tarih Araştırmaları Dizisi: 2, Ankara.

⁸ Erich, Segal ve M., Ilin. (1991); *İnsan Nasıl İnsan Oldu?*, Say Yayınları, İstanbul, s. 107.

kavramının tartışılmaya başlaması birbirine paraleldir. Aynı dönem postmodernizmin parçacıl, muğlak düşünce aritmetiğinin de serpilmesine tekabül eder. Bu açıklama mevcut ekonomi politik durumu tanımlamak için neden anomi ya da yabancılaşma kavramlarının değil de, küreselleşme çağının değişim değeri içeren küçük ölçekli kavramlar oluşturma geleneğine uygun olarak sosyal dışlanma kavramının kullanıldığının da anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

ANOMİ

Anomi sözcüğü köken olarak yasadızlık anlamına gelen “anomous” sözcüğünden türemiştir. Anomi, Amerikan sosyolojisinde sıklıkla hatta çoğu zaman tek tercih olarak kullanılmaktadır. Barlas Tolan, anomi, yabancılaşma ve nesneleşme” kavramları arasındaki ilişkiyi şu biçimde gösterir: ⁹

YABANCILAŞMA-ŞEYLEŞME ve ANOMİNİN BOYUTLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER	
Yabancılaşma için nesnel Koşullar	Yabancılaşmaya öznel tepkiler
ŞEYLEŞME	
Etkinlik olanakları karşısında yabancılaşma Zihinsel yaratma karşısında yabancılaşma	Güçsüzlük Anlamsızlık İzlenimi
ANOMİ	
Toplum karşısında yabancılaşma	Ölçüt yokluğu, toplumsal yalnızlık ve aşırı uyumsuzluk

Durkheim, sanayi ve ticaretin gelişmesinin mekanik toplumdan organik topluma geçişi ortaya çıkarttığını belirtmekteydi. Modern toplumu da hazlara, adı konmamış hislere duyulan açlık olarak kavrar. Ekonomi, politika ve toplumsal ilişkilerde işbölümü başat belirleyicidir. “Gerçekten toplumlar ilerledikçe oylumları da artmakta, dolayısıyla orada işbölümü de ilerlemektedir.”¹⁰ Bireyler arası gündelik ilişkiler işbölümüne tabi olduğu gibi evlilik dayanışmasının kökeninde de işbölümü bulunmaktadır.¹¹ İşbölümünün toplumlarda yaygınlaşmasıyla birlikte üç durumda anomi ortaya çıkar:

- 1 Ekonomi dünyasında iflasların çoğalması halinde,
- 2 Ekonomik faaliyetler içerisinde işveren-ücretli ilişkileri içerisinde,
- 3 Bilimlerin aşırı parçalanması ve uzmanlaşması sonucunda bilgi alanında.¹²

Durkheim’a göre anomi modern toplumun işbölümünü gerçekleştirememesi bağlamında toplumsal çözümlüyle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Anomi

⁹ Barlas, Tolan. (1996); *Toplum Bilimlerine Giriş*, 4. Baskı, Murat-Adım Yayınları, Ankara, s. 319.

¹⁰ Emile, Durkheim. (2006); *Toplumsal İşbölümü*, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 303.

¹¹ E., Durkheim, *a.g.e.*, s. 83.

¹² B., Tolan, *a.g.e.*, s. 26.

toplumsal organlar arasındaki ilişkilerin düzensizliğidir.¹³ Anomi göstergeleri olarak ekonomik krizlere, uluslararası bunalımlara, ailelerin düzenli olmayan yapılarına dikkat çeken Durkheim, anomiyi tıpkı anatomik bir hastalık gibi toplumlara musallat olabilen, dahası bu olumsuz toplumsallık halinde bireyleri intihara dek götürebilen verileri bünyesinde taşıyan bir olgu olarak değerlendirmekteydi. Sanatlar, bilimler ve sanayiler ilerledikçe suç ve intihar oranları da artmaktaydı.¹⁴

Durkheim, 1888 yılında “Yüksek bir intihar oranı, ev içi dayanışmasında bir gerileme olduğunu, bencilliğin soğuk rüzgârının kalpleri soğutup, ruhları zayıflattığını gösterebilir” demekteydi.¹⁵ Durkheim Katolik ülkelerdeki intihar oranlarının Protestan ülkelerdeki oranlara kıyasla daha az olduğunu söyler. Peki, neden Katoliklerdeki intihar oranları Protestanlara göre daha düşüktü? Durkheim bunun nedenleri olarak Katoliklerin bütünleşmiş bir toplum olması temelinde güçlü gelenekler ve ortaklaşa paylaşılan inançların kolektif bir yaşama neden olduğunu, bunların da sanayi toplumlarında karşılaşılan intihar eğilimlerini sınırlandırdığını söylüyordu. Bunun yanı sıra sanayi geliştikçe ve bu gelişmeye paralel olarak sosyal parçalanma arttıkça geleneksel inanışlarla uyum sağlamış olan topluluklar güç yitireceklerdi. Böylelikle kolektif temsiller, güçleri zayıflamış kolektiviteleri bir arada tutma yeteneklerini yitirmeye başlayacaklardı. Yahudiler ve İngiliz Protestanlarının durumu bu anlamda biraz daha farklıydı. İngiliz Protestanlarında ve Yahudilerde intihar istatistikleri diğer Protestanlara göre daha düşüktü. Yahudilerde yüksek eğitim oranları doğal bir biçimde kendiliğinden geleneksel kurumların, otoritelerin güç yitirmesine neden olmamaktaydı. İngiliz Protestanlarında İngiliz toplumunun geleneksel yapısından dolayı intihar oranları Katolik ülkelerdeki intihar oranlarına benzerlik taşımaktaydı. İntihar oranları aynı zamanda savaş zamanları ve siyasal kargaşalar arttığı zaman azalma eğilimine girmekte, dinsel, siyasal, aileyle ilgili olup olmamasına göre de oranlar değişebilmekteydi.¹⁶

Mekanik dayanışmanın çözülmesiyle ortaya çıkan anomi olgusunu organik dayanışmada işbölümü engelleyecektir. Bireyler işbölümüyle topluma bağlanır ve toplumsal dayanışmayı işbölümü sağlar. İşte Durkheim’ın işbölümüne dayanışma sağlayıcı bir işlev olarak yüklediği bu toplumsal maya, sosyal dışlanma literatüründe toplumsal kesimler ya da bireylerin sınıflar üstü dayanışmacı bir temelde desteklenmesindeki sosyal politika bağlamı olarak kullanılmaktadır. Refah devletinden küreselleşme döneminin ulus-aşan ekonomik pazar işleyişine geçiş sürecinde, sosyal dışlanma kavramı ve bunun diyalektik bir biçimde tersini tanılayan sosyal içerme politika ve programları toplumsal dirliğin sosyo-ekonomik geçici çözümlerle sağlanabilmesi amacıyla değerlendirilmektedir. Ancak Durkheimcı

¹³ E., Durkheim, *a.g.e.*, s. 421.

¹⁴ E., Durkheim, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁵ Alan, Swingewood. (1998); *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s. 148.

¹⁶ A., Swingewood, *a.g.e.*, s. 150.

anlamda mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişteki yasadışı, kuralsızlık dönemini anlatan anomi hali olarak kullanılması gereken kavramsal tanımlama yerine sosyal dışlanma kavramı ikame edilmektedir. Başka bir deyişle Durkheim’ın terminolojisi sosyal dışlanma kavramının anlattığı toplumdaki dışlanan bireyleri ya da sosyal kesimleri yeniden topluma dahil etmek kapsamında, en azından toplumsal dayanışma sağlamak amacıyla, kullanılmakta ancak mevcut sorun anomi olarak değil de sosyal dışlanma olarak tanımlanmaktadır. Toplumdan dışlananlar bir anomi halinin anomali bireyleri midir yoksa toplumdan mı yabancılaşmışlardır?

YABANCILAŞMA

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur* adlı romanında şöyle bir tümce geçer: “Ne gariip, beni adeta kendine yabancılaşmış sanıyorsun! Neredeyse adını sormadığım için bana teşekkür edeceksin!”¹⁷ Yabancılaşma bir anti-hümanizma halidir, bir tür tüketen bilinç (ego consumans), özgürlük halinin olmayışıdır. Peki, özgürlük nedir? Diğerlerinin haklarına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmek midir, yoksa diğerlerinin özgürlüğünü geliştirecek her şeyi yapmaya muktedir olmak mı? Ya da R. Luxemburg’un dediği gibi başkalarının yapmadığını yapmak mıdır? Gurvich özgürlük ihtiyacının varoluşsal belirlenmişliğinden söz etmektedir. Özgürleşme belirginleşme taşır, önceki dönemden daha farklı bir belirleyiciliğe sahip olmak özgürleşmek anlamına gelmez. Böylelikle insanlık özgürleşmek, yaşamak için özgürleşmek zorundadır.¹⁸ Felsefi anlamda yabancılaşma insanlık durumundan uzaklaşmaya denk gelir. Ben’in öznesini nesneye teslim etmesi, ontolojik bir öz olmak halinin edilgin, itaatkar kabuller zincirine dönüşerek öznenin içinin boşaltılmasıdır. “Bütünleşmiş bir toplumda yalnız ya da reddedilmiş olmak acıya yol açar, parçalanmış ekinimizdeyse acıya yol açan öznenin çökmesi, öznelleşmenin yok olmasıdır; çünkü öznellik, pazarın ya da toplulukların ya da çeşitli itkilerin etkilerine süzgeç işlevi görür; öznellik ortadan kalktıyındaysa bu işlev yerine gelmez, bu da bireyi depresyona sürükler.”¹⁹ Bilince yabancı akıl dışı bir nesne haline dönüşmek özne yitimidir. Bireyin özne olması gerektiği gibi, yaşanan/yaşattırılan tarih de öznelendirici olmalıdır. Yabancılaşmadan kurtulabilmenin, bireylerin ve toplumun özne olmayı isteme, elde etme gayretlerini hümanizma perspektifi çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışmasıyla sağlanacağı söylenebilir.

Ekonomik yabancılaşmayı toplumsal yabancılaşma izler ve toplumsal yabancılaşma da siyasal yabancılaşmayı yaratır.²⁰ Samir Amin’e göre kapitalizmin

¹⁷ Ahmet Hamdi, Tanpınar. (?); *Huzur*, 1001 Temel Eser, Tercüman Kitapçılık, İstanbul, s. 295.

¹⁸ Bakınız: Kadir, Cangızbay. (1999); *Gurvitch: Sosyoloji, Felsefe*, Ütopya Yayınevi, Ankara.

¹⁹ Alain, Touraine. (2002); *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 94.

²⁰ Ayferi, Göze. (2001); *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basım Yayın, İstanbul, s. 289–293.

ekonomik determenizmi pazardan ayrı tutulamayan bir ekonomik yabancılaşmadır.²¹ Karl Marx insanın kendi olabilmesinin mümkün halinin ancak bir ürün üretebilmesi olduğunu söyler. Marx için “özgürleşme” ve “kendini gerçekleştirme” aynı anlama gelmektedir. Emek ve çalışmanın karşılığı hem bedensel hem zihinsel olan sanatsal bir çabadır. Kendisini gerçekleştirmek zorunluluğunda olan insan neslinin çalışarak bir şeyler üretebilmesi ve ürettiklerinin bilincinde olması gerekmektedir. Oysaki kapitalizm bir sahte bilinç üretir ve bu sahte bilinç kapitalizmin iç çelişkilerinin sistemi taşıdığı noktaya kadar devam edecektir. Sahte bilinç kapitalist üretim biçiminin yabancılaştırıcı koşullarını örten, gizleyen bir potansiyel taşıır. Marx, Felsefe Elyazmalarında özel mülkiyetin yabancılaşmış emeğin ve işçinin kendisiyle ve doğa ile olan dışsal ilişkisinin bir sonucu olduğunu, çalışanın ürettiği ürünün artık kendisine ait olmadığına emeğin nesneleşmiş bir emeğe dönüştüğünü, yabancılaşmanın ortaya çıktığını söyler. Bu bağlamda insanın emeğini ve emeğinin ürününü kendi öz istenci yönünde kullanabilmesi gerekir. “Emeğin ürünü işçiye ait değilse, yabancı bir güç olarak karşısına dikiliyorsa, bu ancak ürün işçiden başka bir insana ait olduğu için böyle olabilir. İşçinin etkinliği kendisi için bir işkenceyse, başka biri için bir zevk, hayatın tadı olmalıdır. Ne Tanrılar ne de doğa, ancak insan, insan üzerindeki bir yabancı güç olabilir.”²²

Marx insan güdüsünü ikiye ayırır: Birincisi değişmeyen, sabit güdüler, ikincisi de görelî, değişen güdülerdir ki bunlar mevcut sosyo-ekonomik düzen tarafından belirlenmektedir. Yabancılaşma probleminin başlangıç rotası burada yatmaktadır. Marx için mevcut üretim ilişkileri içerisinde yer alan dünya değiştirilmesi gereken yabancı, düşman bir dünyadır. Marx’ın anlattığı “eşya insan” tipi insanlık kimliğini yitirmiş bir birey profili sunmaktadır. Marx bu bağlamda “üretken hayat” kavramını kullanıyor.²³ Bu kavram kendi içinden hayat doğuran hayatı anlatmaktadır ki bu da doğal olarak yabancılaşmamış, emeğiyle ürettiği ürünlerin kölesi durumuna gelmemiş kişilerden oluşan bir hayattır.

Marx, Rusya, İngiltere veya Amerika Birleşik Devletleri’ndeki işçi arasında herhangi bir fark olduğunu düşünmez.²⁴ Demek ki kapitalizm, Marx için yabancılaşmanın tüm nesnel donanımını içermekte olan, yabancılaşma sayesinde ayakta kalabilen ama yine iç çelişkileri sonucunda kendi sonunu hazırlamakta olan bir dizgedir. Marx, siyasal ve dinsel yabancılaşmaların temelini ekonomik yabancılaşmada görür. Devlet, din ve ekonomi-politikteki yabancılaşmaya işaret eden Marx’a göre yabancılaşmanın varlığının somut görünümü paradır. Paranın

²¹ Samir, Amin. (1999); *Kapitalizmin Hayaleti: Günümüz Entelektüel Modalarının Bir Eleştirisi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, s. 36.

²² Karl, Marx. (1975); *1844 Felsefe Elyazmaları*, Payel Yayınları, İstanbul, s. 77.

²³ K., Marx, *a.g.e.*

²⁴ Erich, Fromm. (1972); ‘*K. Marx’s Theory of Alienation*’, *Reading in Introductory Sociology*, edited: Dennis, H. G., Gracwey H. L., New York, s. 188.

eşleştirme gücünün tüm değerleri değiş tokuş edilebilir kıldığını söyler. Dört çeşit yabancılaşma türü sınıflandırmıştır:

1. İnsanın kendisinden yabancılaşması,
2. İnsanın diğer insanlardan yabancılaşması,
3. İnsanın doğadan yabancılaşması,
4. İnsanın kendi türsel varlığından yabancılaşması.

Marx, “Alman İdeolojisi” adlı kitabında işbölümünü yabancılaştırıcı olarak anlatır. İşbölümü insanlara dayatılmış olan ve bütünsel insanı bölen, parçalayan bir süreçtir. İşbölümü işin ve ürünlerin paylaşılmasında nicelik, nitelik açılarından eşit olmayan bir dağılımdır. “İşbölümünün bize derhal ilk örneğini sunduğu şey şudur: İnsanlar doğal toplum içinde buldukları sürece, şu halde, özel çıkar ile ortak çıkar arasında bölünme olduğu sürece, demek ki faaliyet gönüllü olarak değil de, doğanın gereği olarak bölündüğü sürece, insan kendi işine hükmedeceğine, insanın bu gönüllü eylemi insan için kendisine karşı duran ve kendisini köleleştiren yabancı bir güç haline dönüşür...”²⁵

Marx düşüncelerinin temelini “bütünleşmiş insanı” koymuştur. Bütünleşmiş insan, kendisine, türüne, doğaya, işine yabancılaşmamış, birden fazla kişiliğe bölünmemiş insanı anlatır. Böylelikle insanlık yabancılaşmamış bir duruma geri dönmeye zorunlu olan bir insanlıktır. Bu noktada sosyal dışlanma kavramının kuramsal çatısının ve dışlanmanın tersine çevrilmesiyle sosyal olarak dışlananların topluma dahil edilmesini anlatan sosyal içerme politikalarının işlevinin, bütünleşmiş bir insan profili yaratıp yaratamayacağını görülebilmesi için dışlanmanın etimolojisine bakılması gerekmektedir.

SOSYAL DIŞLANMA

Dışlanma kavramını ilk kullanan kişi Fransa’da Chirac hükümeti zamanında Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı olan Rene Lenoir’dır. Lenoir, ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayan kişileri dışlanmış olarak tanımlamıştır. Buna göre toplumdan dışlanmış olanlar salt yoksul kişilerden oluşmamaktadır: zihinsel engelliler, fiziksel engelliler, çok yaşlı olan kişiler, istismar edilen çocuklar, madde bağımlıları, intihara eğilimi olan kişiler, suçlular, tek ebeveynli aileler, marjinal kişiler, sorunlu aileler, a-sosyaller ve diğer sosyal uyumsuz kişiler olmak üzere yaklaşık olarak Fransa nüfusunun % 10’luk bir bölümü toplumdan dışlanmıştır.²⁶ Fransa’da temel gelire yönelik uygulama (revenu minimum d’insertion) Rocard hükümeti zamanında 1 Aralık 1988 yılında yürürlüğe girmiş 1992, 1998, 2003 yıllarında mevcut yasada yeniden düzenlemeler yapılmıştır.²⁷

²⁵ Karl, Marx ve Frederich, Engels. (1976); *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları, Seçme Yapıtlar, 1. Cilt, Ankara, s. 37.

²⁶ Faruk, Sapancah. (2000); *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 09, İzmir, s. 5–6.

²⁷ Şebnem Gökçeoğlu, Balcı. (2007); *Tutunamayanlar ve Hukuk*, Dost Kitapevi, Ankara, s. 96.

Yasanın amacı yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele etmektir. Bu tür yasal düzenlemelerde diğer ülkelerde sadece yoksullukla mücadele etmek hedeflenirken Fransa’daki uygulamada hem yoksulluk hem de sosyal dışlanmayla mücadele benimsenmişti. 1996 yılı itibarıyla Fransa’da tutunma gelirinden yararlananların % 30’unun gelir yardımından 1 yıl sonra bağımsız biçimde yaşamlarını sürdürebilme olanağına sahip oldukları belirtilmektedir.²⁸

Gary Rodgers, sosyal dışlanmayı mallar ve hizmetlerden, emek piyasasından, güvenlikten, topraktan, insan haklarından dışlanma olmak üzere beş boyutta ele alır.²⁹ Burchardth’sa dışlanmayı ilişkilerdeki katılım yokluğu olarak tanımlayarak; tüketim, üretim, birikim, politik süreçler, toplumsal aktiviteler olarak beş boyutlu bir dışlanma sınıflandırması yapar.³⁰ M. Wolfe da geçinmekten, toplumsal hizmetlerden, refahtan ve güvenlik açısından, tüketici kültüründen, politik seçimlerden, popüler örgütlerden ve dayanışmadan ve ne olduğunu anlamaktan dışlanma olmak üzere altı bir sosyal dışlanma sınıflandırması yapmıştır.³¹ H. Silver sosyal dışlanma üzerine literatürün spesifik toplumsal kategorilerde çalışmalar içerdiğini belirtir.³² Buna göre topraklılardan kadınlara, uzun dönemli işsizlikten göçmenlere, aile veya arkadaşlarından toplumsal olarak yalıtılmışlardan herhangi bir tecrübesi ya da diploması olmayan gençlere kadar çok geniş bir alanda sosyal dışlanma kavramı kullanılmaktadır.

Amartya Sen, sosyal dışlanma düşüncesine ulaşmaya yardımcı olması için bir etkiler listesi sunar. Bunlar cari çıktının yitirilmesi, yeteneklerin yitirilmesi ve uzun dönemli zararlar, özgürlüğün yitirilmesi, psikolojik zarar ve sefalet, hastalık ve ölüm oranı, isteklendirme kaybı ve gelecek çatışması, toplumsal cinsiyet ve ırksal eşitsizlikler, toplumsal değerlerin zayıflamasıdır.³³ A. Sen, dışlanma kavramının “yapabilirlikten yoksunluk” kavramının yapısal bir parçası olarak ele alınabileceğini düşünür. Sen’e göre yapabilirlik yoksunluğunun sosyal dışlanma kavramıyla birlikte kullanımı, sosyal dışlanmanın hem bir parçası, hem bir nedeni hem de bir başlangıç olarak değerlendirilebilir.³⁴ Ruhi Saith de sosyal dışlanmayı refah devleti ve işsizlikle

²⁸ Ş. G., Balcı, *a.g.e.*, s. 115.

²⁹ Gary Rodgers, Charles, Gore ve Jose, Figueiredo. (1995); *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses.*, International Institute for Labour Studies, U.N Development Programme, Genova, s. 45–49.

³⁰ Ruhi, Saith. (2001); *‘Social Exclusion: The Concept and Application to Developing Countries’*, Working Paper Number: 72, Queen Elizabeth House, University of Oxford, May 2001, s. 5.

³¹ G., Rodgers, C., Gore ve J., Figueiredo, *a.g.e.*, s. 84-95.

³² G., Rodgers, C., Gore ve J., Figueiredo, *a.g.e.*, s. 74-75.

³³ Amartya, Sen. (2000); *‘Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny’*, Office of Environment and Social Development Asian Development Bank, Social Development Papers No: 1, June, s. 19–22.

³⁴ A., Sen, *a.g.e.*, s. 5.

birlikte ele alarak, kavramın endüstriyel toplumlarda bir norm olarak tanımlanmasından dolayı gelişmekte olan ülkelerdeki uygulamasını tartışır. Saith, sosyal dışlanma kavramının kendisine alması kavramlarla birlikte temel özelliklerine değinir. Bunlar: çok boyutluluk, ilişkisellik, görelilik ve devingenliktir.³⁵ Gelişmiş ülkeler bakımından sosyal dışlanma kavramı refah devleti ve formel istihdamla, gelişmekte olan ülkelerdeyse temel yapılabirlikler, risk, sürdürülebilir yaşam gibi kavramlarla bağlantılı olarak geliştirilmiştir. Saith’e göre refah devleti ve formel istihdam bağlamında sosyal dışlanma kavramını gelişmekte olan ülkelere uyarlamak zor olduğundan kavramın başka biçimlerde tanımlanması gerekmektedir. Ancak bu tanımlama yapıldığında sosyal dışlanma kavramının içeriğinin saptanmasının yine de muğlak kalacağı belirtilmelidir.

Levitas sosyal dışlanma üzerine “yeniden dağıtımçı”, “etik sınıf altı” ve “toplumsal bütünleşmeci” olmak üzere üç farklı tartışma alanı olduğunu söyler.³⁶ Yeniden dağıtımçı tartışmaya göre sosyal dışlanmanın başat nedeni yoksulluktur; burada eşitsizliklerin radikal biçimde azaltılmasına, güç ve kaynakların yeniden dağıtımına vurgu yapılır. Etik sınıf altı tartışmada sınıf altı konumunda tanımlanan kişiler kültürel olarak toplumun ana akım bölümünün dışında yer alanlar olarak görülür. Bu anlamda toplumların içindeki mevcut eşitsizlikler görmezden gelinir, toplumun bütüncül yapısını görmek yerine yoksulların davranışlarına odaklanılır. Üçüncü tartışma alanı olan toplumsal bütünleşme düşüncesinde yoksulluğun azaltılmasının kazançların artırılması suretiyle sağlanacağı düşünülür. Ücretli çalışanlar arasındaki eşitsizlikler belirsiz bulunarak ücretli çalışmaya katılım konusunda sosyal dışlanma ve içermenin tanımı daraltılır.³⁷ Levitas, sosyal dışlanma kavramının kullanımı ve uygulamasındaki kusurlara değinerek, kavramın belirli sosyal politika uygulamalarıyla toplumsal olarak içerilenlerle bu olanaklardan yararlanamayıp dışarıda bırakılanları birbirinden ayırdığını, bu anlamda dışarıda bırakılanlar arasındaki eşitsizliklere ve farklılıklara dikkat etmek gerektiğini söyler.

Ronaldo Munck’a göre dışlanma küreselleşme tarafından üretilmektedir. Bu noktada sosyal dışlanmanın küreselleştirilmesi, küreselleşmenin toplumsal etkilerini açıklamada yardımcı bir kavram olacaktır.³⁸ Munck, sosyal dışlanmanın küresel eşitsizliğin, çatışmanın analizini yapan güçlü bir kavram olduğunu belirtir. Kavram yoksulluğun ekonomik ve bireysel parametrelerini gösterir. Aynı zamanda küreselleşmenin negatif toplumsal etkilerini anlamamızı sağlar.³⁹ Munck, küreselleşme tarafından oluşturulmuş sosyal dışlanmanın üstesinden gelebilmenin

³⁵ R., Saith, *a.g.e.*, s. 10-13.

³⁶ R., Levitas. (2005); *The Inclusive Society?: Social Exclusion and the New Labour*, Macmillan, Basingstoke, s. 7.

³⁷ R., Levitas, *a.g.e.*

³⁸ Ronaldo, Munck. (2005); *Globalization and Social Exclusion*, Kumarian Press, Bloomfield, s. 21.

³⁹ R., Munck, *a.g.e.*, s. 26.

tek yolu olan tüm haklara sahip yurttaş argümanını tartışmıştır.⁴⁰ Ancak tüm toplumsal haklara sahip yurttaş argümanı sonucuna ulaşabilmek için sosyal dışlanma kavramından yola çıkmak hatalıdır. Yurttaşlık kavramından yola çıkmak, Aydınlanma düşüncesi sonrası toplumların geçirdiği sosyo-ekonomik gelişmenin tarihselci bir açıklamasının yapılmasını, yurttaşlığın inşa edilebileceği bir kamusal alanın varlığını gerektirir.⁴¹ Oysaki küreselleşmenin merkezlesleştirme, kuralsızlaştırma ve yeniden yapılanma uygulamalarıyla kendisini gösteren yapıbozucu ve yapısökümcü nitelikleri kamusal alan dışı bir nitelik arz eder. Bunun yanı sıra Munck’un sosyal dışlanma ile küreselleşme arasında kurduğu kavramsal çatı epistemolojik olarak yeterince açık değildir. Sosyal dışlanma, 1970 ve 1980’li yıllarla birlikte gelişen ve günümüze değin erişen bir olgu olarak⁴² küreselleşme tarafından üretilmiş olumsuz içerikli bir kavram biçiminde tanımlanırken; bu bağlamda sosyal dışlanmanın küreselleştirilmesinin, küreselleşmenin toplumsal etkilerinin anlaşılmasında yol gösterici olacağı söylenmektedir.⁴³ Bu noktada küreselleşmenin toplumsal etkilerinin anlaşılmasında sosyal dışlanma kavramının kullanılması yerine anomie, yabancılaşma ya da yeni yoksulluk gibi kavramların kullanımının yeğlenmesinin mevcut sosyo-politiğin anlaşılmasında çok daha açıcı olacağı belirtilmelidir. Yeni yoksulluk geçici nitelik göstermeyen ve geniş aile içi dayanışmalara bağlı olarak aşılması güç olan, kalıcı, yapısal bir yoksulluktur.⁴⁴ Bilindiği gibi mevcut yeni yoksulluğu adlandırmak için kullanılan marjinalite kavramı daha çok Latin Amerika’da ekonomik dizgeye katılamamış olanları, alt sınıf kavramı ABD’de dizgenin gereksinmesi olmayan insanların tanımlanması için ve sosyal dışlanma kavramı da Avrupa’da daha geniş kapsamlı olacak bir biçimde sosyal içermeyle bağlantılı olarak kullanılmaktadır. Sosyal içerme kavramının benimsenmesi aslında tam da bu benimseme nedeniyle sosyal dışlanmanın meşrulaştırılması, kurumsallaşması anlamına gelmektedir.

Küreselleşme, devlet ve kapital arasındaki korporatif ittifakı sona erdirmiştir.

⁴⁰ R., Munck, *a.g.e.*, s. 38.

⁴¹ Kamusal alan konusunda bakınız: Jürgen, Habermas. (2002); **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, İletişim Yayınları, İstanbul ve Richard, Sennett. (2002); **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

⁴² Küreselleşmenin sadece günümüze dair bir kavram olmayıp her zaman var olduğuna dair analiz için bakınız: Immanuel Wallerstein. (2004); **Dünya Sistemleri Analizi**, Aram Yayıncılık, İstanbul.

⁴³ Sosyal dışlanma ile küreselleşme arasında kurulan bu ilişkililiğin merkez ülkeler ve çevre ülkeler arasındaki eşitsiz ilişkileri açıklayıcı olmadığı söylenebilir. Çevre ülkelerin mevcut ekonomi politik sürdürükçe merkez ülkelerin varsılığine erişemeyeceğine dair ayrıntılı bir inceleme için bakınız: Samir, Amin. (1991); **Eşitsiz Gelişme: Çevre Kapitalizminin Toplumsal Biçimleri Üzerine Bir Deneme**, Arba Yayınları, İstanbul.

⁴⁴ Ayşe Buğra ve Çağlar, Keyder. (2003); **Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi**, BM Kalkınma Programı için Hazırlanan Proje Raporu, BM Kalkınma Programı.

Bu anlamda refah devleti ve refah devletinin altın çağını yaşadığı dönemin sosyal siyasetleri zayıflamaktadır. “Refah devleti kapsamlı bir düşünce olarak Aydınlanma felsefesine, eşitlik ve ilerleme düşüncesine, bunlara bağlı olarak ortaya atılan insan hakları (ikinci ve üçüncü kuşak insan hakları) anlayışına dayanmaktadır.”⁴⁵ Bu anlamıyla refah devleti, Avrupa sosyal demokrasisinin sınırlılığında, emperyalizm çağının maddi kalıtı üzerinde kurulmuş hassas bir sosyal sınıflar arası uzlaşma ve devletle sınıflar arasındaki denge rejimiyken; aynı zamanda Aydınlanma çağıyla başlayan uzun zamanlı bir düşünsel birikimi, sosyalizmle liberalizmin geçici uzlaşmasının maddi yansımasını temsil etmekteydi. Refah devletinin güç yitiminin sorumlusunun serbest piyasa ekonomisinin devri dönemlik krizleri olduğu ve bu üretim biçiminin ekonomik dizgeyi krizden kurtarmak amacıyla kendisini yeniden üretebilmek için refah devleti uzlaşmasının budanmasını içeren bir ekonomi politikası toplumlara hibe ettiğine göre; yeniden yapılanmanın sonucunda filizlenen neoliberal siyasetlerin sosyal politikaya karşı olmasının yanı sıra Aydınlanma düşüncesine de karşı bir konuma oturduğu belirtilmelidir. Sosyal dışlanma kavramını -ve buna bağlı olarak sosyal içerme kavramını- bu bağlamda değerlendirmekte yarar vardır. Sosyal dışlanma kavramı, Levitas’ın eleştirisine uygun biçimde toplumu sosyal içerme politikaları uygulanması suretiyle topluma katılanlar ve sosyal politika uygulamalarının dışında kalan şanssız sosyal kesimler olarak dışlananlar biçiminde düalistik kompartmanlara ayırmaktadır. Böylece ortak bir kamusal alan inşası yerine kompartmanlardan oluşan bir toplumsal yapı oluşumu söz konusu olmaktadır. Örneğin, Korkut Boratav’a göre Türkiye’de 1980 yılı sonrasında bölüşüm politikalarının aldığı biçim: “Sınıf tabanlı ekonomik taleplere, yani sendikal örgütlenmeye, ücret mücadelesine, köylünün destekleme taleplerine karşı katı ve ödünsüz bir çizgi izlenirken, aynı kitleleri ‘kentli, gecekondulu, yoksul ve tüketici’ özellikleriyle tatmin etmeye çalışan bir strateji”dir.⁴⁶

Ekonominin siyaseti ve toplumu tek yanlı olarak belirlediği bu çatışkılı bağlam, kendisini neo-liberal ekonomi fikriyatının düşünce koridorlarının karmaşıklığıyla tanımlar. Devlet tekil ve sadece adalet, savunma ve sınırlandırılmış bir yönetim işleviyle tanımlıdır. Devletin sınırlı egemenlik alanının dışında kalan toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarıysa sivil toplum belirler. Bu alanlarda ortaya çıkmış olan sorunlardan devlet azadedir ki toplumun kendi kendine sivil toplum ilişkileri içerisinde çözebileceği sorunlara herhangi bir sosyal politika enstrümanı ile karışamaz. Bunun nedeni basittir: ekonomik piyasaların kendisiyle birlikte her şeyi belirleyici olan başatlığı, oluşabilecek tüm sosyo-ekonomik sorunların aynı zamanda çözücüsüdür de. Piyasalar kendi kendisini temizler ve ekonominin ‘ceteris paribus’u adeta dinsel bir itaatle bireylerin kendilerini adanmaları

⁴⁵ Gencay Şaylan. (2003); *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitapevi, 2. Baskı, Ankara, s. 132.

⁴⁶ Korkut, Boratav. (1997); *İktisat Tarihi (1981- 1994)*, Türkiye Tarihi 5. Cilt: Bugünkü Türkiye, İstanbul, Cem Yayınevi, s. 165.

gereken zaman ve mekan üstü mitolojik bir kudret olarak biçimlenir.

Ekonomik süreç, üretim, yönetim, pazarlama pratikleri bağlamında emek piyasasının kuralsızlaştırılması, üretim ilişkilerinin esnekliğinin artırılması ve merkezleştirilmesi, taşeron üretim uygulamaları, küresel meta zincirleri, şirketin önceden kendisinin ürettiği bir ürünü ya da hizmeti dışarıdan almaya başlaması ve firma yapılarının sıradüzenlerinin azaltılması gibi yeni üretim ve üretimin yönetilmesi tekniklerinin yaygınlaşmasını göstermektedir. Süreç içinde firmalar ücret sıradüzenleri, istihdam modelleri, dağıtım kanalları bağlamında değişikliklere gitmektedirler. Emek unsurunda gelir düzeylerinin kısıtlılığı, iş sözleşmesi ve güvencesi olmadan çalışma, istikrarsız çalışma koşulları, sosyal hizmetlere erişimde güçsüzlük ya da sosyal hizmetlerden/sigortalardan tümüyle yararlanamamak ve sendikaların gücünün zayıflaması söz konusudur.

SONUÇ

Sosyal dışlanma bir metaforudur; kavramı oluşturan parçalar kavramın kendisinden daha büyük bir anlam ortaya çıkartmaktadır. Richard Sennett, “Baba patrondur”, “Katolik kilisesi anadır” gibi önermelerle kendisini gösteren metaforların içerdiği düşüncenin yapısal olarak baskıcılığını düşünmenin yanlış, ancak metaforların baskı kurmak amacıyla işlevsel olduğunu söyler: “Bu amaçla yararlanıldığında metaforun yapısı bazı şeylerin yapılmasına olanak verir; örneğin, bir otorite kişinin gücünün büyütülmesine ya da uyumsuz deneyimlerin bir araya getirilmesine. Ancak yalnızca belli metafor türleri bu biçimde kullanılabilir. Bir sanayici ‘beni küçük kızınız olarak düşünün.’ diyecek olsa herhalde onu bir kliniğe kapatırdık; bu metafor inandırıcı değildir.”⁴⁷ Sosyal dışlanma metaforuna bakıldığında semantik olarak sosyal içermenin de sosyal dışlanmaya bağlı olarak var olacağı anlaşılabilir. Bu durum tıpkı bir alegoridir. Eski Yunancada “başka” ve “diyorum” sözcüklerinin birleşmesinden oluşan bir sözcük olan alegori, sözcüklerin ya da görüntülerin altında bir anlam, bir ahlak kuralı gizleme sanatıdır. Aristoteles’e göre alegori “sürekli mecaz” anlamına gelirken, Dante için sözcüklerin tülleri altında gizlenen gerçek ya da öğretilerdir.⁴⁸ Alegori sanatında yazılı olanın içinde aranıp bulunması gereken gizli bir anlam yer almaktadır. Alegori bu anlamda postmodern düşüncedeki metinlerarasılık, söylemsellik gibi kavramlarla anlatılan yazılmış olanların içinden okuyucunun başka anlamlar çıkartmasına yönelik olarak kurgulanan çok sözlülük kakofonisini andırır. Sosyal dışlanma alegorisi de alt sınıf söyleminde olduğu gibi küresel bir totalitarizmi gizlemekte midir sorusu burada değerli bir anlam kazanmaktadır. D. S Byrne “dışlanma sömürünün en önemli çağdaş biçimidir ve gerçekten de bu konuda yeni olan bir şey bulunmamaktadır”⁴⁹ diyor. Bu doğrultuda küresel serbest pazar ekonomisi işleyişinin aksamaması

⁴⁷ Richard, Sennett. (1981); *Otorite*, Ayrıntı Yayınları, İnceleme Dizisi: 31, İstanbul, s. 85–86.

⁴⁸ *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1. Cilt*, Arkın Kitapevi, İstanbul, s.186.

⁴⁹ D. S., Byrne. (1999); *Social Exclusion*, Open University Press, Buckingham, s. 57.

amacıyla; ortaya çıkan ekonomik, toplumsal sorunlara tümel çözümler yaratmak yerine, geçici, ikameci çözümler bulmanın kavramsal adının sosyal dışlanma olarak ortaya çıktığının belirtilmesi gerekir. Tam da bu noktada sosyal dışlanma kavramı yerine küreselleşmenin anomik karakterinden dolayı birey ve toplum katmanlarında oluşturduğu yabancılaşma süreçlerinin somut sonuçlarını “yeni yoksulluk” kavramıyla adlandırmak rasyonel bir seçim olacaktır. İlgili literatür değerlendirildiğinde; postmodern zamanlarda minimal içerikli kavramların kullanılmasının yeğlendiği, anomi, yabancılaşma gibi modernite dönemine ait kavramların kullanılmamasına dair belirgin bir özen gösterildiği görülecektir. Örneğin, Durkheim’ın sosyal dayanışma içeren düşünceleri mevcut kavramları desteklemek üzere kullanılmaktadır. Esas olarak tarihin ve egemenlik ilişkilerinin özü “eşitsiz özgürleşme” temelinde gelişmiştir. Eşit bir özgürleşmeye, J. Habermas’ın “yaşam alanı”, K. Marx’ın “üretken yaşam”, H. Arendt’in “vita activa” kavramlarıyla anlattıkları nesneleşmemiş, ontolojisini yitirmemiş bireylerle olanaklıdır. Sosyal dışlanmanın telafi edilmesi amacıyla uygulanacak geçici sosyal içerme politikalarıyla bireylerin “vita activa” ile özdeşleşmeleri ne ölçüde oranlıdır?

Richard Sennett’e göre esnek çalışma biçimleri otoritesiz iktidarlar doğurur.⁵⁰ Mevcut ekonomik sistematığın eğlenceli bir suretinin toplumsal kabulünün sağlanması, militarist bir tahakküme göre daha kolay ve kalıcı bir hegemonik ilişkiler ağı tesis eder. Bu anlamda Theodor Adorno “kitle kültürü” terimi yerine “kültür endüstrisi” terimini kullanmıştır.⁵¹ Kültür endüstrisinde kültürel öğeler metalara dönüştürülerek kar güdüsü ekonomik piyasanın işleyişine uygun yapıda kültürel bir biçim alır. Adorno’ya göre kültür endüstrisinin vasat ve uygitsinci ideolojisi, üretim güçlerinin kitlelerin olgunlaşmasına ne oranda olur verdiklerine göre toplumların kültürlerinde rol oynar. “Biçimselleşmiş akıl açısından, bir hareket ancak sağlık ya da dinlenme gibi çalışma gücünü tazeleyebilecek bir başka amaca hizmet ettiği sürece akla uygundur. Başka bir deyişle uğraşın kendisi sadece bir alettir, çünkü anlamını ancak başka amaçlarla olan bağlantısından alır.”⁵² Araçsallaştırılmış bir akıl ancak araçsallaştırılmış kavramlarla işler. Jean Jack Rousseau “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı” adlı kitabında şöyle diyordu: “İnsanların sahip oldukları bilgiler içinde en fazla yararlı ve en az ilerlemiş olanı, insan hakkındaki bilgi gibi görünüyor. Delphes tapınağındaki yazıtın (“kendini tan”), tek başına ahlakçıların bütün iri kitaplarından çok daha önemli ve güç bir temel kural içerdiğini söylemeye cesaret ediyorum.”⁵³

⁵⁰ Richard, Sennett. (1998); *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 115.

⁵¹ Bakınız: Theodor, Adorno. (2003); *Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken*, Cogito, Sayı: 36, Yaz.

⁵² Max, Horkheimer. (1998); *Akl Tutulması*, Metis Yayınları, İstanbul, s. 79.

⁵³ Jean Jack Rousseau. (1982); *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Say Kitap Pazarlama, İstanbul, s. 88.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor. (2003); *'Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken'*, Cogito, Sayı: 36, Yaz.
- Amin, Samir. (1991); *Eşitsiz Gelişme: Çevre Kapitalizminin Toplumsal Biçimleri Üzerine Bir Deneme*, Arba Yayınları, İstanbul.
- Amin, Samir. (1999); *Kapitalizmin Hayaleti: Günümüz Entelektül Modalarının Bir Eleştirisi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Arendt, Hannah. (1994); *İnsanlık Durumu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Balcı, Şebnem Gökçeoğlu. (2007); *Tutunamayanlar ve Hukuk*, Dost Kitapevi, Ankara.
- Buğra, Ayşe ve Keyder, Çağlar. (2003); *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*, BM Kalkınma Programı için Hazırlanan Proje Raporu, BM Kalkınma Programı.
- Bloch, Marc. (1998); *Feodal Toplum*, Opus Yayınları, Ankara.
- Boratav, Korkut. (1997); *'İktisat Tarihi (1981- 1994)'*, Türkiye Tarihi 5. Cilt: Bugünkü Türkiye, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Bowring, Finn. (2000); *'Social Exclusion: Limitations of the Debate'*, Critical Social Policy, Vol. 20, N. 3.
- Byrne, David. (1999); *Social Exclusion*, Open University Press, Buckingham.
- Cangızbay, Kadir. (1999); *Gurvitç: Sosyoloji, Felsefe*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1. Cilt*, Arkın Kitapevi, İstanbul.
- Durkheim, Emile. (1992); *İntihar*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Durkheim Emile. (2006); *Toplumsal İşbölümü*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Fromm, Erich. (1972); *'K. Marx's Theory of Alienation'*, Reading in Introductory Sociology, edited: Dennis, H. G., Gracwey H. L. New York.
- Gerard, Rene. (2003); *Kutsal ve Şiddet*, Kanat Yayınları, İstanbul.
- Göze, Ayferi. (2001); *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Habermas, Jürgen. (2002); *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Horkheimer, Max. (1998); *Akıl Tutulması*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Levitas, Ruth. (1996); *'The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony'*, Critical Social Policy, Vol: 16, N: 46.
- Levitas, Ruth. (2005); *The Inclusive Society?: Social Exclusion and the New Labour*, Macmillan, Basingstoke.
- Marx, Karl ve Engels Frederich. (1976); *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları, Seçme Yapıtlar, 1. Cilt, Ankara.
- Marx, Karl. (1975); *1844 Felsefe Elyazmaları*, Payel Yayınları, İstanbul.
- Marx, Karl. (1966); *Kapital: Ekonomi Politüğün Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara.
- Munck, Ronaldo. (2005); *Globalization and Social Exclusion*, Kumarian Press, Bloomfield.

- Pirenne, Henri. (1982); *Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, Dost Kitapevi Yayınları, Ekonomi/Tarih Araştırmaları Dizisi: 2, Ankara.
- Rodgers Gary, Gore Charles ve Figueiredo Jose. (1995); *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, edited by: International Institute for Labour Studies, U.N Development Programme, Genova.
- Rousseau, Jean Jack. (1982); *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Say Kitap Pazarlama, İstanbul.
- Rosenthal, Mark Moiseevich ve Yudin, Pavel. (1967); *A Dictionary of Philosophy*, Progress Publishers, Moscow.
- Saith, Ruhi. (2001); *'Social Exclusion: The Concept and Application to Developing Countries'*, Working Paper Number: 72, Queen Elizabeth House, University of Oxford.
- Sapancalı, Faruk. (2000); *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 09, İzmir.
- Segal, Erich ve Ilin, M. (1991); *İnsan Nasıl İnsan Oldu?*, Say Yayınları, İstanbul.
- Sen, Amartya. (2000); *'Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny'*, Office of Environment and Social Development Asian Development Bank, Social Development Papers No: 1.
- Sennett, Richard. (2002); *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennett, Richard. (1998); *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennett, Richard. (1981); *Otorite*, Ayrıntı Yayınları, İnceleme Dizisi: 31, İstanbul.
- Swingewood, Alan. (1998); *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şaylan, Gencay. (2003); *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitapevi, 2. Baskı, Ankara.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (?); *Huzur*, 1001 Temel Eser, Tercüman Kitapçılık, İstanbul.
- Tolan, Barlas. (1996); *Toplum Bilimlerine Giriş*, 4. Baskı, Murat-Adım Yayınları, Ankara.
- Touraine, Alain. (2002); *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, Immanuel. (2004); *Dünya Sistemleri Analizi*, Aram Yayıncılık, İstanbul.
- Yıldırım, Cemal. (2000); *Çağdaş Felsefe Sözlüğü Terimler, Öğretiler, Filozoflar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.